

JEZIČKE STUDIJE U SVETLU MARKSIZMA

Mirko Čanadanović

1. SPECIFINOST MARKSISTIČKE NAUKE O JEZIKU

1. Nauka o jeziku, kao i sve posredne nauke, a naročito društvene, uvek — počev od onih davnih antičkih vremena kada je bavljenje jezikima pitanjima bilo sastavni deo filozofskog interesovanja takvih velikana ljudske misli kao što su bili Platon i Aristotel, pa sve do raznih pravaca savremenog lingvističkog strukturalizma — bila stvarno povezana s određenim filozofskim shvaćanjem sveta.

U zahtevu za povezivanje jezičkih studija sa marksizmom, nema, prema tome, ničeg novog. Nove je samo to što sa marksizmom, tj. filozofijom dialektičkog materializma bitno razlikuju od svih drugih filozofskih pravaca, pa se i studije jezika čije idejno-teoretske osnove i metodet zasnovani na tom filozofskom učenju, moraju uvidljivo razlikovati od svih drugih lingvističkih teorija i pravaca.

2. Osnovna specifičnost marksističkih orijentisanih nauke o jeziku potiče od bitno drukčijeg rešenja fundamentalnog ontološkog ili gnoseološkog pitanja o jeziku — pitanja o nastanku i uštini (bitku) jezika. Nasuprotni svim tradicionalnim i savremenim (marksističkim) teorijama, koje apsolutiziraju jednu ili drugu stranu jezika, materijalistička dialektika rešava ovo pitanje polazeći od dialektičkog jedinstva jezika, mišljenja i materijalne stvarnosti i dolazi do zaključka da je jezik društvena pojava, nastao u procesu rada, iz potrebe da ljudi jedan drugom nešto saopštite; da je jezički proces temu povezan sa odgovarajućim procesom mišljenja (jezik je sredstvo za izražavanje misli, ali je u isto vreme i element samog mišljenja); da je, zajedno sa mišljenjem, jezik dialektički povezan sa materijalnom stvarnošću i da je evolucija jezika teme povezana sa razvojem društva, iako se ostvaruje po specifičnim (jezičkim) zakonima!

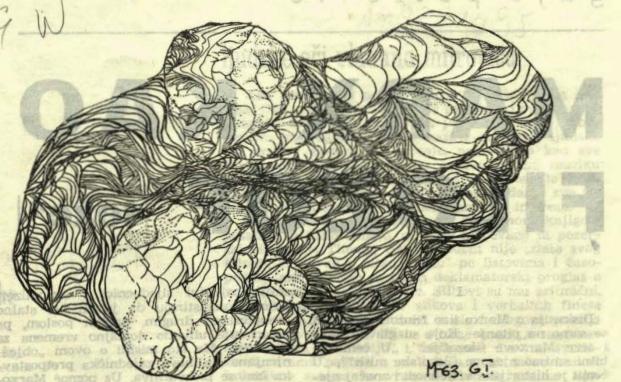
U metodološkom, pak, pogledu, primena dialektike na lingvistički području podrazumeva da ispitivanje jezičkih pojava vrši na maksimalno objektiviran, svestran, dinamički i konkretnak.

3. Nastojanje da se na bazi ovih teoretskih i metodoloških principa konstituiše marksistička nauka o jeziku traje već relativno dug i prošlo je dosad kroz različite etape. U iscrplju i kritičku analizu čitavog tog dosadašnjeg nastojanja mi se ovde međutim nećemo upuštaći, nego ćemo se osvrnuti samo na najvažnije karakteristike savremenog pravca u ovome nastojanju. Želimo samo da naglasimo: uprkos činjenici da je marksizam već odavno postao vodeća naučna misao našeg vremena i da je pri uspeh u analizi jezičkih pojava sa materijalističko-dialektičkog stanovaštva postignut još pre sedam decenija,¹ razvoj dialektičke misli i metoda naučne analize u oblasti jezičkih studija za sve ovo vreme bio je znatno sporiji i sa manje rezultata nego što je to slučaj u nizu drugih naučnih oblasti.

2. O SAVREMENOM NASTOJANJU DA SE IZRADI MARKSISTIČKA LINGVISTIKA

2.1. Diskusiju o marksističkoj i nemarksističkoj lingvistici vodi se poslednjih godina skoro u svim zemljama gde je marksizam vodeća ideološka misao. Najintenzivnija je pak u Sovjetskom Savezu i Čehoslovačkoj. Tu je razumljivo iz više razloga: te zemlje imaju najbogatu linguističku tradiciju, mnogobrojan linguistički kader i vrlo razvijene institucije i časopise za jezička pitanja.

2.2. Povaj u osnovni karakter ove diskusije odredila su uglavnom dva momenta: 1) u idejno-teoretskom smislu proces likvidacije dogmatizma u razvoju marksističke misli i u društvenoj i kulturnoj praktici, a 2) u metodološkom pogledu prodor strukturalizma u savremenou sovjetsku lingvistiku i, nešto kasnije, u lingvistiku drugih sovjetskih zemalja.⁴

Fez GJ.

ono može biti vrlo korisno. Takav je, na primer, slučaj sa ispitivanjem kvantitativnih momenata u jeziku u cilju mašinskih prevodenja.

2.2. Prvo razgraničenje sinhronije od dijachronije izvršio je, kao što je poznato, Boden u Kurtenu. Vrednost naučnog principa forme razgraničenju dao je mediteran Ferdinand de Saussure.

Tražeći da se jezik (kao sistem) izučava s obzirom na savremeno, aktuelno stanje, Sosir je utičio presidom korak u izbavljenju nauke o jeziku od hroničnog istoričizma jezičke nauke XIX veka. Od Sosira su medutim, potekli i izvesni savvovi o sinhroniji i dijachroniji koji su zakajice izazvali mnoge diskusije na kojima je jezik pojavljuje se u vezi sa strukturom datog jezika (tj. načinom na koji su elementi tog jezika međusobno povezani).

Do ovakvog shvaćanja jezičke realnosti u sushini duboko dialektičko i markističku nauku o jeziku privlačivo nije potrebno posebno dokazivati.¹¹ To, uostalom, u današnjoj diskusiji nije nikako osporivo.

2.2.2. U poslednjem shvaćanju znakovnog karaktera jezik je ovako visok stepen sagledan: „S ovim u vezi pojedini elementi i pravci u jeziku ne izučavaju se izolovano, već se strogo, radi računa o tome kako koliko oni utiču na ukupnost jezičkih pojava, i u kakvom su vezi sa strukturom datog jezika (tj. načinom na koji su elementi tog jezika međusobno povezani).“

Do ovakvog shvaćanja jezičke realnosti u sushini duboko dialektičko i markističku nauku o jeziku privlačivo nije potrebno posebno dokazivati.¹² To, uostalom, u današnjoj diskusiji nije nikako osporivo.

Pod jezičkim znakom ne podrazumevaju naime ni svi strukturalisti isto. Proučavajući jezik kao sistem znakova, pojedini od njih insistiraju tako često na različitim elementima. U celini uezu, za strukturalizam je karakteristična orijentacija na tzv. unutarjezičke momente, koji se utvrđuju doslednim egzaktim ispitivanjem „formalne“ jezičke strukture.

Ovakvo koncentrisanje naučne pažnje dalо je povode kritičarima strukturalizma da strukturalni lingvistički okarakterisu kao pravac koji iz jezičkih studija isključuje značenje, unistava jezikovu supstanču i sl. Tačka kritike strukturalizma je, međutim, neopravданo preostala.

Broj takvih strukturalista koji, kao Lui Hjelmslev, smatraju da „lingvistika opisuje sheme jezičkih odnosa, ne obrasćajući pažnju na to da predstavljaju sami elementi koji stupaju u te odnose“¹³ — vrlo je mal. To su, da tako kažemo, ekstremini, kavkvi imen medu prisilacama sva-ke teorije. Većina strukturalista, međutim, ne samo da ne negira značenje, nego su baš strukturalisti da dosad moguće radobe o značenjima u jeziku. Samo, nasuprot tradicionalnim metodama ispitivanja značenja, koja je reti podvodila po opste logičke kategorije supstancije, strukturalisti polaze od toga da je jezik oblik komunikacije i orijentuju se na to da ispituju jezičku formu i obvezujući je značenje. Shva-tajući jezik realnosti kao sistem, oni su u opisivanju značenja uneli jednu kvalitetu, u sushini dialektičke novinu: značenje da se jezička značenja promatraju kontekstu jezičkog sistema („sistem značenja“), a ne každovačka faktura („značenje po sebi“). U tom pravcu strukturalna lingvistika je u studiju značenja uvela i nuovih pravova: kao što su pojam običenog jezičkog značenja, sistem relevantnih značenjskih kolicitva, pojam značenjskog poja itd.

Tačno je, međutim, nešto drugo, a to je da je nadan pravac strukturalne lingvistike nije dosad u izučavanju značenja jezičkih jedinic postigao onu sverastranost i dužnu analizu kakvu zahteva dialektička teorija o jezičkom znaku i značaju.¹⁴ Polazeći od materijalističkog i dialektičkog shvaćanja zemlje jezikog znaka, marksistička nauka o jeziku će zato jedina biti u stanju da pruži celovit opis jezika kao sistema znakova, tj. da izučava jezik u svojoj mnogostrukoštiti njegovih odnosa. U tome i jeste njen istorijski novum.

Sve ovo, naravno, ne znači da je marksistička dialektička metoda naučnog istraživanja tude svako usredstvovanje na same jednu stranu problema, na primer na konkretno izučavanju tzv. forme jezika. Ako se uzimanje u obzir samo jedne strane jezika vrši svesno, s određenim ciljem,

pruža savremeni napredak tehnike, kibernetike, elektroakustike itd. U tom pravcu razvijena je intenzivna saradnja između lingvistike i drugih nauka, ali ne u tradicionalnom smislu — kada se lingvistika utapala u psihologiju, istoriju i sl.

Pogrešno bi, međutim, bilo tvrditi da je

